

آموزش میراث فرهنگی حافظ تمدن و فرهنگ ایران

رکود در آموزش میراث فرهنگی با تعطیلی کرسی‌های ایران شناسی دنیا

باستان‌شناسی و مرمت آثار تاریخی از مهمترین رشته‌های آموزشی در بخش میراث فرهنگی اند. با توجه به اینکه ایران سرزمینی کهن با تاریخی بیش از هفت هزار سال است، تربیت متخصص باستان‌شناسی و مرمت‌گر آثار تاریخی موضوع مهمی است که به اعتقاد بسیاری از کارشناسان مورد غفلت قرار گرفته است.

تا سال‌ها پیش تنها باستان‌شناسان خارجی محوطه‌های ارزشمند ایران را کاوش و مطالعه می‌کردند؛ اما نسلی که در کنار باستان‌شناسان مهم جهان کار کردند تا حدی علم باستان‌شناسی را شناختند تا آنجا که در حال حاضر بسیاری از دانشگاه‌ها در رشته باستان‌شناسی، دانشجوی می‌پذیرند و تعدادی از این باستان‌شناسان به دانشجویان آموزش می‌دهند. سازمان میراث فرهنگی نیز به عنوان تنها نهاد مسئول در مقابل آثار تاریخی و حفاظت و مطالعه آنها وظایفی به عهده دارد بنابراین این سازمان نیز در مقابل آموزش وظایفی به عهده دارد. وظایفی که از نظر بسیاری از کارشناسان و دوستداران میراث فرهنگی مورد غفلت قرار گرفته است.

شهرام زارع فارغ التحصیل باستان‌شناسی و سردبیر مجله باستان پژوهی با نامناسب دانستن وضعیت آموزش در حوزه باستان‌شناسی اشاره می‌کند: «تعداد فارغ التحصیلان باستان‌شناسی در ایران در سال‌های اخیر بسیار زیاد شده است این در حالی است که باستان‌شناسی ایران نیازمند این همه باستان‌شناس جوان نیست.»

باستان‌شناسان پیشکسوت ایرانی که بیشتر آنها در خارج از کشور مشغول تدریس و تحقیق هستند از تعداد اندک دانشجویان باستان‌شناسی در کشورهای دیگر می‌گویند و از تعداد زیاد دانشجویان این رشته در ایران متعجب‌اند.

زارع معتقد است ایران محوطه‌های باستانی زیادی دارد که در کمتر کشوری وجود دارد اما این دلیل قانع‌کننده‌ای برای آموزش بی‌کیفیت این علم نیست. دانشجویان زیادی اما بدون اطلاعات کافی وارد بازار کار در این حوزه می‌شوند.

آموزش باستان‌شناسی در ایران حتی قابل مقایسه با کشورهای همسایه مثل ترکیه و سوریه نیست. زارع یکی از دلایل افت شدید علمی در این رشته را تعطیل شدن کرسی‌های ایران‌شناسی طی بیست سال گذشته در کشورهای دیگر می‌داند: «هنوز

می‌داند: «می‌توان با حفظ ضوابطی درست از نیروهای جوان استفاده کرد. جوانانی که درست آموزش دیده‌اند نه دانشجویان تازه فارغ‌التحصیلی که کم‌تجربه‌اند و آموزش درستی ندیده‌اند. چرا که تازه واردها ممکن است به محوطه‌های تاریخی آسیب برسانند.»

■ مرمت آثار تاریخی وابسته به پول است

مرمت آثار تاریخی نیز یکی از تخصص‌های مهم در حوزه میراث فرهنگی است. سازمان میراث فرهنگی و گردشگری همیشه دلیل بی‌توجهی به آثار تاریخی در معرض تخریب را کمبود متخصص مرمت‌گر عنوان کرده است. علیرضا قلی‌نژاد آرشیست و استاد مرمت آثار تاریخی دانشگاه دزفول درباره آموزش این رشته می‌گوید: «مرمت آثار تاریخی در همه جای دنیا به عنوان یک رشته فوق تخصصی تدریس می‌شود؛ مثلاً دانشجویان فارغ‌التحصیل معماری در دوره تحصیلات تکمیلی، مرمت آثار تاریخی را فرامی‌گیرند.»

البته او معتقد است فراگیری مرمت آثار تاریخی در دانشگاه مشکلی را حل نمی‌کند چرا که دانشجویان باید در کنار آموزش آکادمیک به اندازه کافی نیز مهارت کسب کنند.

او مشکل سازمان میراث فرهنگی را در حوزه مرمت آثار تاریخی کمبود مرمت‌گر در بدنه خود سازمان میراث فرهنگی می‌داند. در حالی که فارغ‌التحصیل مرمت آثار تاریخی کم نیست اما آنها به اندازه کافی تجربه ندارند؛ چرا که هیچ‌گاه فرصت کسب مهارت را نداشته‌اند او معتقد است: «سازمان میراث فرهنگی نمی‌تواند برای همه این دانشجویان کار فراهم کند و بخش خصوصی هم اگر به عنوان پیمانکار وارد پروژه‌های مرمتی شود نیروی با تجربه برای ترمیم بناهای تاریخی پیدا نمی‌کند.»

قلی‌نژاد وضعیت دانشگاه‌هایی را که مرمت آثار تاریخی تدریس می‌کنند، بهتر از سال‌های گذشته ارزیابی می‌کند: «دانشگاه آزاد و دولتی در این رشته دانشجو می‌پذیرند اما رابطه اندک میان دانشگاه‌ها و سازمان

اخیر تپه‌های مهم و و سالم را در اختیار دانشگاه آزاد قرار داده است. تپه‌سنجر در دزفول که دارای آثار عیلامی مهمی دارد یکی از این موارد است.» حسن فاضلی نشلی رییس پژوهشکده باستان‌شناسی معتقد است با حفظ حرمت باستان‌شناسان پیشکسوت باید فرصت کار پژوهشی برای باستان‌شناسان جوان که تازه فارغ‌التحصیل شده‌اند باز شود. به همین دلیل در یکی دو سال اخیر باستان‌شناسان جوان بیش از پیشکسوتان در محوطه‌ها کاوش می‌کنند.

اما زارع کیفیت نامطلوب آموزش در این حوزه را مانع از حفظ و مطالعه درست محوطه‌ها

«سازمان میراث فرهنگی و گردشگری آموزش را در دو سطح عمومی و تخصصی در نظر گرفته است؛ آنچه از نظر کیفی مورد توجه است آموزش‌های تخصصی است که به شکل دوره‌های کوتاه مدت مهارتی و حرفه‌ای، آموزش دوره متوسطه و کار دانش و دوره آموزش عالی یا دانشگاهی ارائه می‌شود.»

هم کتاب‌های باستان‌شناسی‌های خارجی مثل گریشمن و... تدریس می‌شود. چرا که در این سالها در زمینه تاریخ و باستان‌شناسی ایران تولید علم نشده است.»

«در باستان‌شناسی دوران اسلامی عدم وجود یک باستان‌شناس متخصص بیش از بقیه حوزه‌ها جلب توجه می‌کند. باستان‌شناسی قاهره در حوزه شهر اسلامی از ایران معتبرتر است و این جای تأسف است؛ چرا که صاحب‌نظران ایرانی متخصص دوره اسلامی در کشور حضور دارند اما دانشگاه‌ها از آنها استقبال نمی‌کنند.»

یکی از دانشجویان دوره کارشناسی باستان‌شناسی دانشگاه تهران که با علاقه زیاد این رشته را انتخاب کرده است از وضعیت مایوس‌کننده دانشگاه می‌گوید: «اصلاً شیوه تدریس در دانشگاه شبیه تصورات پیشینیم نیست. بیشتر وقت دانشجویان به خواندن کتابهای قدیمی و منسوخ می‌گذرد و در بخش تجربی و عملی کاستی‌های زیادی وجود دارد.»

یکی از استاد‌های دانشگاه که باستان‌شناسی تدریس می‌کند از بی‌محتوا بودن محوطه‌های باستان‌شناسی که در اختیار دانشگاه‌ها قرار می‌گیرد گلایه می‌کند: «همیشه بهترین محوطه‌ها در اختیار باستان‌شناسان خارجی قرار می‌گیرد و دانشجویهای ایرانی مجبورند در تپه‌های دست‌خورده که معمولاً به خاطر حفاری غیرمجاز آسیب دیده‌اند درس بیاموزند.»

البته شهرام زارع با این موضوع مخالف است: «در هیچ‌جای دنیا مرسوم نیست محوطه‌های با ارزش و بکر در اختیار دانشجویان بی‌تجربه قرار گیرد. دانشجویان مبتدی می‌توانند شیوه‌های کاوش را در یک محوطه غیر تاریخی نیز یاد بگیرند. چرا که هدف دانشجویان پژوهش نیست بلکه آموزش است و در اختیار قرار دادن یک تپه تاریخی بکر به دانشجویان، فرصت مطالعه و پژوهش را از باستان‌شناسان حرفه‌ای می‌گیرد.»

او یکی از مشکلات فعلی حوزه باستان‌شناسی را عملکرد سازمان میراث فرهنگی می‌داند: «پژوهشکده باستان‌شناسی در سال‌های

میراث فرهنگی باعث شده است دانشجویان از هنر کافی برای فعالیت برخوردار نباشند.»

او تعداد مرمت گران آثار تاریخی را کافی می‌داند اما معتقد است باید توان فارغ التحصیلان به سطحی برسد تا بتوان آثار تاریخی را به آنها سپرد.

مرتضی احمدی مدیر کل دفتر آموزش سازمان میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری آموزش را یکی از برنامه‌های اصلی سازمان توصیف می‌کند: «سازمان میراث فرهنگی و گردشگری آموزش را در دو سطح عمومی و تخصصی در نظر گرفته است؛ آنچه از نظر کیفی مورد توجه است آموزش‌های تخصصی است که به شکل دوره‌های کوتاه مدت مهارتی و حرفه‌ای، آموزش دوره متوسطه و کار دانش و دوره آموزش عالی یا دانشگاهی ارایه می‌شود.»

بخشی از دوره‌های آموزشی کوتاه مدت برای علاقه‌مندان است که مایل اند در یکی از مهارت‌های تخصصی مثل هنرهای سنتی آموزش ببینند. آموزش در این رشته‌ها توسط پژوهشکده‌ها برگزار می‌شود. آموزش مرمت و برگزاری کارگاه‌های تخصصی برای بدنه سازمان، یکی دیگر از برنامه‌های کلان سازمان میراث فرهنگی است. احمدی دوره‌های آموزشی برای اعضای هیئت امنای موزه‌ها را مثال می‌زند که مرمت و حفظ اموال تاریخی را فرا می‌گیرند. او می‌گوید: «در سال گذشته این دوره‌ها برگزار شده و برای تدریس رشته‌هایی مثل نورپردازی در موزه‌ها از استادان خارجی نیز دعوت شده است.» او از طرح آموزشی برای ارزیابان گمرک و نیروی‌های مسلح نیز می‌گوید: «طبق کنوانسیون ۱۹۵۰ کشورها موظف اند نیروهای مسلح را هنگام صلح برای حفظ میراث فرهنگی آموزش دهند تا در هنگام جنگ از آثار تاریخی حفاظت کنند و باعث تخریب آنها نشوند.» به گفته او این دوره‌ها در دانشکده‌های افسری نیروی زمینی نیروی انتظامی و دانشکده هوانیروز برگزار شده و دانشجویان و فرماندهان در این زمینه آموزش می‌بینند.

ارزیابان گمرک نیز برای شناخت آثار تاریخی آموزش می‌بینند تا مانع از خروج آثار تاریخی ارزشمند از کشور شوند.

یگان ویژه میراث فرهنگی که چند سالی است برای حفاظت فیزیکی از آثار تاریخی وارد عرصه حراست از بناهای تاریخی شده‌اند، نیروهایی هستند که نیازمند آموزش‌اند. بیشتر این نیروها توسط شرکت‌های پیمانکار استخدام شده‌اند و شرایط استخدام آنها داشتن مدرک تحصیلی دیپلم و کارت پایان خدمت است در حالی که لازم است این نیروها از ویژگی اثر تاریخی که از آن حفاظت می‌کنند نیز مطلع باشند و شیوه‌های حفاظت را بشناسند.

احمدی می‌گوید: «تا به حال دوره آموزشی ویژه‌ای برای یگان حفاظت برگزار نشده چرا که این واحد تا حدی مستقل عمل می‌کند و یگان ویژه حفاظت باید خود تمهیداتی برای آموزش این نیروها ببیند.» البته او به برنامه‌های سال آینده برای آموزش این نیروها نیز اشاره می‌کند که شاید محقق شود.

برای آموزش در سطح متوسطه کمیته‌ای در سازمان میراث فرهنگی تشکیل شده است. احمدی توضیح می‌دهد: «کمیته برنامه‌ریزی و توسعه رشته‌های کارودانش در حوزه میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری با حضور نماینده آموزش پرورش و معاونت‌های تخصصی سازمان میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری تشکیل شده که رشته‌های موجود را بازنگری کنند و رشته‌های جدیدی نیز به این مقطع می‌افزایند.»

در تهران و چند استان دیگر دبیرستان‌های صنایع دستی و گردشگری وجود دارد اما در حوزه میراث فرهنگی تا به حال برنامه‌ای وجود نداشته است و اولویت سازمان میراث فرهنگی و گردشگری تاسیس دبیرستان‌هایی با رشته‌های تخصصی حوزه میراث فرهنگی است. ایجاد رشته‌هایی مثل مرمت بناهای تاریخی و آثار و اشیاء تاریخی.

احمدی آموزش در سطح دانشگاهی را در سال‌های قبل تنها منحصر به دانشگاه میراث فرهنگی خود سازمان میراث فرهنگی و گردشگری می‌داند: اما سیاست کلی سازمان

این است که این دانشگاه دیگر دانشجویی نپذیرد و دانشگاه به وزارت علوم واگذار شود تا در دانشگاه هنر و در همین دانشگاه رشته‌های مختلف حوزه میراث فرهنگی ایجاد شود.

قرار است ۱۸ رشته جدید در حوزه میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی به رشته‌های وزارت علوم اضافه شود که بیش از یک سوم آن را رشته‌های میراث فرهنگی تشکیل می‌دهد.»

با این همه، فارغ التحصیلان و دانشجویان رشته‌های مختلف میراث فرهنگی از آینده شغلی خود ناامید اند. سازمان میراث فرهنگی برنامه‌ای برای واگذاری پروژه‌های پژوهشی و مرمتی به بخش خصوصی دارد که سازمان نظام باستان‌شناسی یکی از این طرح‌هاست و قرار است در حوزه میراث فرهنگی مشارکت کند و سازمان میراث فرهنگی به عنوان ناظر فرا دست به عملیات کاوش و پژوهش این بخش خصوصی نظارت کند اما بیشتر باستان‌شناسان، کارشناسان و دوستداران میراث فرهنگی این برنامه را به مصلحت میراث فرهنگی کشور نمی‌دانند و معتقدند خود سازمان میراث فرهنگی باید به عنوان مجری طرح‌های پژوهشی و عملیاتی از میراث فرهنگی کشور حفاظت و نگهداری کند.

به قول احسان یغمایی: باستان‌شناس آموزش در حوزه میراث فرهنگی به معنای حفظ هویت و فرهنگ جامعه است که غفلت در مورد آن به ضرر همه نسل‌های این سرزمین تمام می‌شود.

نکته‌ای که در سال‌های اخیر به آن بی‌توجهی شده اهمیت آموزش عمومی در حوزه میراث فرهنگی است. سازمان میراث فرهنگی و گردشگری آثار ارزشمند تاریخی ایران را جاذبه‌ای توریستی می‌داند بدون آنکه در نظر داشته باشد حفظ و شناسایی تاریخ ایران هویت فردی انسان‌ها را به همراه دارد و بر عکس بی‌توجهی به این میراث نابودی تمدن چندین هزار ساله را به همراه خواهد داشت.